

**UCHWAŁA NR XXVIII/217/17
RADY POWIATU IŁAWSKIEGO**

z dnia 26 stycznia 2017 r.

w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami

Na podstawie art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, ze zm.) oraz art. 4 pkt 7 oraz art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 05 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2016 r. poz. 814, ze zm.), po uzyskaniu opinii Warmińsko – Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Powiatu Iławskiego uchwała, co następuje:

- § 1. Przyjmuje się Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Iławskiego na lata 2017 - 2020, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.
- § 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Iławskiego.
- § 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko Mazurskiego.

Przewodniczący Rady Powiatu

Michał Młotek

Załącznik do Uchwały Nr XXVIII/217/17
Rady Powiatu Iławskiego
z dnia 26 stycznia 2017 r.

Program opieki nad zabytkami powiatu iławskiego Na lata 2017-2020

Iława Grudzień 2016 r.

Spis treści

1. Wstęp	3
1.1.Ogólna charakterystyka powiatu	3
2. Cel opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami	4
3. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami	4
4. Wewnętrzne i zewnętrzne regulacje prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	5
5. Inne uwarunkowania formalno-prawne opieki nad zabytkami	7
6. Cele i kierunki działań Programu Opieki Nad Zabytkami województwa warmińsko - Mazurskiego.	15
6.1 Rodzaje zabytków najczęściej występujących w regionie warmińsko-mazurskim	15
6.2 Nawiązanie programu do strategii dokumentów dotyczących rozwoju przestrzenno-społeczno-gospodarczego regionu.	19
6.3 Zadania i kompetencje organów samorządu powiatowego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	20
7.Regulacje wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.	22
8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu iławskiego	26
9. Zakres i cele powiatowego programu opieki nad zabytkami	29
10.Kierunki działań służące realizacji powiatowego programu opieki nad Zabytkami.	29
11. Metody wdrażania powiatowego programu opieki nad zabytkami	31
12. Załącznik	33

1. Wstęp

1.1. Ogólna charakterystyka powiatu

Powiat iławski położony jest w pld. - zach. części rozległego województwa warmińsko-mazurskiego. Jego obszar o powierzchni 1385 km² obejmuje pogranicze byłych Prus Wschodnich i historycznej Ziemi Lubawskiej, która geograficznie i kulturowo związana była przez wieki z polskim Pomorzem. Ponad 95% powierzchni powiatu zajmują obszary wiejskie. Ponad 57% mieszkańców zamieszkuje w miastach.

Dziedzictwo kulturowe ziem leżących w obecnych granicach powiatu iławskiego daje się rozgraniczyć na dwa obszary geograficzne: leżącą na południe od Drwęcy Ziemię Lubawską i rozciągający się na północ od Drwęcy obszar obecnych gmin: Iława, Kisielice, Susz i Zalewo. Ziemia Lubawska należąca przez znaczny okres ostatnich stuleci do Rzeczypospolitej charakteryzuje się wielowiekową, pieczołowicie strzeżoną tradycją polską. Z kolei ziemie na północ Drwęcy związane są do 1945 roku z państwowością niemiecką - bądź za sprawą działalności zakonu krzyżackiego, bądź jego politycznych prusackich następców. Ocalone z dziejowych burz obiekty zabytkowe, niezależnie czy powstały na północnych, czy południowych ziemiach obecnego powiatu iławskiego należą do ogólnie panujących stylów architektonicznych czy artystycznych.

Po II wojnie światowej nowy kształt terytorialny kraju, utworzenie województwa olsztyńskiego i powiatu iławskiego (początkowo z siedzibą w Suszu) prowadziło nieuchronnie do wytworzenia się więzi gospodarczych i kulturowych pomiędzy terenami i zamieszkującą je ludnością. Procesy migracyjne i demograficzne doprowadziły w krótkim czasie do znacznej unifikacji postaw i zachowań ludzi różnej proveniencji historycznej i cywilizacyjnej. Zjawisko to owocuje bardzo korzystnymi skutkami najłatwiej dostrzeganymi w przejawach wysokiej mobilizacji społecznej, gospodarności i przedsiębiorczości.

Powiat iławski jest ósmym co do wielkości powiatem województwa warmińsko-mazurskiego. Graniczy z powiatami:

- sztumskim i kwidzyńskim - województwo pomorskie,
- grudziądzkim - województwo kujawsko-pomorskie,
- ostródzkim, działdowskim i nowomiejskim - województwo warmińsko-mazurskie.

W skład powiatu iławskiego wchodzi 7 gmin (miejskie: Iława i Lubawa, miejsko- wiejskie: Kisielice, Susz i Zalewo oraz wiejskie: Iława i Lubawa).

Stolicą powiatu iławskiego oraz siedzibą władz powiatowych jest Iława.

2. Cel opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawowym założeniem przedstawionego poniżej „Programu opieki nad zabytkami dla powiatu iławskiego na lata 2017 - 2020 jest ukierunkowanie działań lokalnego samorządu, których celem będzie poprawa stanu zachowania i utrzymania środowiska kulturowego. Dla realizacji tego założenia, w ostatnich latach kładzie się coraz większy nacisk na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych.

W ramach budowy nowoczesnego oblicza „społeczeństwa obywatelskiego” dostrzega się potrzebę pogłębiania samoświadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze splotu wydarzeń (kontekst dziejowy, historie poszczególnych ludzi, rodzin, grup społecznych) i zachowanych pamiątek (zabytki archeologiczne, zachowane ukształtowanie przestrzeni miejskiej i wiejskiej, zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome). Miejskowa historia zaś, najczęściej dotycząca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup mieszkańców, z reguły połączona jest z dziejami regionu czy kraju.

Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnej cywilizacji.

3. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu ochrony nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami powiatu iławskiego na lata 2017 - 2020, został opracowany w celu zrealizowania wymogu prawnego określonego w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014r. Nr 1446 poz. z późn. zm.). Zgodnie z art. 87 ust. 1 cytowanej wyżej ustawy Zarząd Powiatu sporządza na okres 4 lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje Rada Powiatu. Przedstawiony poniżej Program został zredagowany w oparciu o wytyczne sformułowane przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4. Wewnętrzne i zewnętrzne regulacje prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. W myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

4.2. **Ustawy:**

1. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 814 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1774 z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane. (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 290 z późn. zm.).
5. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne. (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 778 z późn. zm.).
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 672 z późn. zm.).
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1651 z późn. zm.).
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 406 z późn. zm.).
9. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1817).
10. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach. (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 987 z późn. zm.).
11. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 642 z późn. zm.).

12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1506).

4.3. Rozporządzenia:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych. (Dz. U. Nr 165, poz. 987 z późn. zm.).
2. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 399).
3. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153).
4. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. (Dz. U. Nr 113, poz. 661).
6. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 30, poz. 259).
7. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę. (Dz. U. Nr 89, poz. 510).
8. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. Nr 71, poz. 650)

4.4. Zewnętrzne regulacje prawne:

1. Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w LaValetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564).
2. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190 i 191).

5. Inne uwarunkowania formalno-prawne opieki nad zabytkami

5.1. Krajowa polityka w dziedzinie opieki nad zabytkami.

W ramach opracowywania strategicznych dokumentów programowych rozwoju społeczno-gospodarczego państwa przyjęty został przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. dokument pod nazwą: Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013, który uzupełniono w 2005 r. i upubliczniono pod nazwą: Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Cytowana Strategia jest rządowym dokumentem tworzącym ramy polityki kulturalnej, funkcjonującej w nowych warunkach gospodarki rynkowej, a także w kontekście wspólnoty Polski z Unią Europejską.

Misją strategii jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów. Określając podstawowe pojęcia, podkreślono fundamentalną rolę kultury w życiu społecznym: „Kultura warunkuje rozwój społeczny i gospodarczy, kształtuje postawy obywateli i formy instytucjonalne państw.

Nie jest więc tylko elementem systemu, ani tym bardziej dziedziną życia społecznego, ale podstawą do wszelkich zmian instytucjonalno - ekonomicznych społeczeństw. Być może właśnie dlatego art. 6.1. Konstytucji stanowi: Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

W rozdziale: Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury, stwierdzono, że „...samorzędy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania

sytuacjom kryzysowym.

W ramach prac nad Narodową Strategią Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 sformułowano cel strategiczny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, a w jego ramach cele cząstkowe:

- 1/ wzrost efektywności zarządzania sferą kultury
- 2/ wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury
- 3/ zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury
- 4/ wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury
- 5/ poprawa warunków działalności artystycznej
- 6/ efektywna promocja twórczości
- 7/ zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków
- 8/ zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury

5.2. Narodowa polityka rozwoju kultury na lata 2004 - 2013

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004 r. Zakres Strategii został podporządkowany głównie regionom, jako podstawowym jednostkom podziału terytorialnego. Metodologia dokumentów strategicznych wchodzących w skład Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013 zobowiązuje Ministra Kultury do wydłużenia horyzontu czasowego Strategii Rozwoju Kultury do 2020 roku. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, bazując na przyjętej przez Radę Ministrów 21 września Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, rozszerza jej zakres do roku 2020.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury, Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego.

Przyjęte dokumenty wyznaczają cel strategiczny oraz cele cząstkowe dla strategii rozwoju kultury w regionach. Celem strategicznym jest:

- Zrównoważony rozwój i wspieranie kultury w regionach

Cele cząstkowe stanowią między innymi:

- Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków

- Modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury
- Poprawa warunków działalności artystycznej

Cele cząstkowe realizowane będą w ramach pięciu obszarów priorytetowych, którym odpowiadają szczegółowo opisane w NSRK - Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004 - 2013"

Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Celami cząstkowymi programu są m.in.:

- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego.

W programie przyjęto następujące priorytety:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Realizowane działania mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów.

Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystania przez nie potencjału związanego z posiadaniem dziedzictwem kulturowym.

Wymieniono m.in. działanie 1.2., jako kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne, oraz działanie 1.3. - zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości .

Programy:

1. „ Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”

Głównym celem programu jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do współfinansowania ze środków funduszy strukturalnych.

2. Program Promesa Ministra Kultury

Beneficjenci mogą ubiegać się o dofinansowanie wkładu własnego do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich na realizację inwestycji służących m. in. ochronie polskiego dziedzictwa narodowego oraz działań na zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych produktów turystycznych .

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Działanie jest realizowane dzięki podnoszeniu wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, działania mające na celu podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków poprzez m. in. ochronę, dokumentację, popularyzację dziedzictwa kultury ludowej oraz aktywizację społeczności wiejskich np. poprzez „Program- ginące zawody „

5.3. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Podstawą prawną ochrony zabytków w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ((t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.), która reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami, definiuje pojęcie zabytku, określa: formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), formy finansowania opieki nad zabytkami, ich ewidencjonowania etc.

5.3.1. Zabytek, w myśl ustawy, to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy administracji publicznej obowiązek:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowania i utrzymania
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska
- opieki nad zabytkiem sprawowanej przez jego właściciela lub posiadacza polegającej w szczególności, na zapewnieniu warunków dla:
 - naukowego badania i dokumentowania zabytku
 - zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony.

W myśl tejże ustawy, bez względu na stan zachowania, ochronie i opiece podlegają:

5.3.2. Zabytki nieruchome:

- a) krajobrazy kulturowe
- b) układy urbanistyczne
- c) dzieła architektury i budownictwa
- d) dzieła budownictwa obronnego
- e) obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe
- f) cmentarze
- g) parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni.
- h) miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

5.3.3. Zabytki ruchome:

- a) dzieła sztuki plastycznej, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej; kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje
- b) numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery
- c) wytwory techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego
- d) materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 642 z późn. zm.)
- e) instrumenty muzyczne
- f) wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne
- g) przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

5.3.4. Zabytki archeologiczne:

- a) pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa
- b) cmentarzyska
- c) kurhany
- d) relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

5.4. Formy i zakres ochrony zabytków nieruchomych

5.4.1. Wpis do rejestru zabytków.

Do rejestru zabytków wpisuje się „zabytek nieruchomy” (w tym archeologiczny) na podstawie decyzji wydanej przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki

konserwator zabytków (art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W naszym województwie jest nim Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków, który kieruje Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Olsztynie oraz delegaturami w Elblągu i Ełku.

Rejestr zabytków nieruchomych - księga rejestru A, zabytków archeologicznych - księga rejestru C. Rejestr zabytków ruchomych - księga rejestru B

5.4.2. **Ewidencja zabytków**

Ewidencję zabytków stanowią zarówno zabytki wpisane, jak i nie wpisane do rejestru zabytków. Ewidencję zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków w formie kart ewidencyjnych, zaś ewidencję z terenu gmin prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru oraz inne zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków, a także parki kulturowe uwzględnia się w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Ewidencja zabytków jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Rozpoznanie zasobów, stanu zachowania obiektów zabytków pozwala na wskazanie zagrożeń oraz sposobów reagowania w celu ochrony i powstrzymania degradacji zewidencjonowanych zabytków oraz ich otoczenia.

5.4.3. **Pomnik historii**

Za pomnik historii uznaje się zabytek o znaczeniu ponadregionalnym, dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, posiadający znaczenie dla dziedzictwa kulturowego Polski. Zabytek uznany za pomnik historii w drodze rozporządzenia Prezydenta RP, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

5.4.4. **Park kulturowy**

Park kulturowy tworzy gmina na podstawie uchwały rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Park ten tworzy się w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i

osadniczej.

5.4.5. Lista Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO

Lista UNESCO została ogłoszona po raz pierwszy w 1978 r. Wcześniej ONZ podjęła rezolucję w sprawie uruchomienia międzynarodowego systemu ochrony światowej spuścizny kulturalnej i naturalnej. Przyjęta wówczas „Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego „ zdefiniowała pojęcie dziedzictwa kulturalnego. Obejmuje ono :

- > zabytki: dzieła architektury ,dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy ,groty i zgrupowania tych elementów mające wyjątkową wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- > zespoły budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechna wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- > miejsca zabytkowe; dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechna wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego etnologicznego lub antropologicznego.

Na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego nie występuje żaden obiekt wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO.

5.5. Regulacje regionalne (wojewódzkie)

Podstawowe opracowania strategiczne i planistyczne dla województwa :

- > Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2020 . Dokument powstał w 2005r. i jako jeden z celów operacyjnych zakłada wzrost potencjału turystycznego;
- >Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko- mazurskiego . Dokument opracowano w 2002 r. zawiera szereg zasad jakimi należy się kierować kształtując współcześnie przestrzeń i krajobraz regionu.
- >Regionalny program operacyjny Warmia i Mazury na lata 2014-2020.

Dokument przyjęty przez Zarząd Województwa w marcu 2015 r. umożliwiający określający finansowanie zewnętrzne osi priorytetowych.

>Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2016-2019

6. CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.

1. Zespolenie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego .
2. Dążenie do utrzymania obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego.
3. Opieka nad zabytkami ruchomymi.
- 4: Stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności muzealnej .
- 5: Opieka nad archeologicznym dziedzictwem województwa warmińsko-mazurskiego .
6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego.
7. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

6.1. Rodzaje zabytków najczęściej występujących w regionie warmińsko mazurskim:

6.1.1 Zabytki ruchome

Zabytek ruchomy to „rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną artystyczną lub naukową”(art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki ruchome dzielimy na:

1) Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych:

W województwie warmińsko-mazurskim funkcjonuje 20 muzeów i oddziałów muzealnych podległych samorządom terytorialnym, a także niespełna 70 muzeów i placówek o charakterze muzealnym prywatnych, społecznych, należących do instytucji, zakładów, szkół i kościołów.

Zabytki ruchome, znajdujące się w tych obiektach, to najczęściej zbiory archeologiczne, historyczne, etnograficzne, przyrodnicze, artystyczne inumizmatyczne. W muzeach samorządowych ma miejsce także działalność wystawiennicza, naukowa, wydawnicza oraz edukacyjna i popularyzatorska.

2) Zabytki ruchome w archiwach i bibliotekach.

Ważnym dobrem kultury są materiały biblioteczne (rękopisy, autografy, starodruki, książki, nuty, ryciny i oprawy) oraz archiwalia (dokumenty, akta, plany, fotografie) zgromadzone w regionalnych archiwach (Archiwum Państwowe w Olsztynie, Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie) oraz bibliotekach (Warmińskie Seminarium Duchowne „Hosianum”, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego).

3) Zabytki ruchome poza zbiorami muzealnymi, bibliotecznymi i archiwalnymi

Są to zarejestrowane i objęte ochroną, poprzez wpis do rejestru, zabytki ruchome na terenie woj. warmińsko-mazurskiego to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zaliczają się do nich sprzęty, paramenty liturgiczne, elementy wystrojów malarskich, zdobiących ściany świątyń, a także gotyckie tryptyki, krucyfiksy, sprzęty liturgiczne, nieliczne gotyckie ołtarze, rzeźby i naczynia.

6.1.2. Zabytki nieruchome.

Zabytek nieruchomy to „nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową” (art. 3 pkt 1 i 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zabytki nieruchome dzielimy na:

1) **Zespoły urbanistyczne**, obejmujące zabudowę architektoniczno - urbanistyczną miast. Obecnie na terenie woj. warmińsko - mazurskiego znajduje się 49 miast i 9 historycznych ośrodków miejskich, funkcjonujących na prawach gminy miejskiej.

Według kryterium czasu lokacji, miasta woj. warmińsko - mazurskiego dzieli się na trzy grupy:

1) miasta zakładane w średniowieczu, tj. XIII w. - XV w.

2) miasta nowożytne, XVI w. - XVIII w.

3) ośrodki miejskie powstałe w 2-giej połowie XX w.

2) **Zespoły ruralistyczne**, są to formy przestrzennego ukształtowania krajobrazu wiejskiego. W województwie warmińsko - mazurskim zapoczątkowane zostały w okresie

planowej i systematycznej akcji kolonizacyjnej, prowadzonej początkowo przez państwo krzyżackie, później pruskie.

3) **Dzieła architektury i budownictwa:**

1. Obiekty sakralne - są to murowane, wzniesione z czerwonej cegły licowej świątynie oraz drewniane kościoły i synagogi..

2. Zespoły dworsko - parkowe - budowa tych obiektów zastała zapoczątkowana w XII w. przez wielką własność ziemską w Prusach.

3. Obiekty użyteczności publicznej

Wśród obiektów użyteczności publicznej należy uwzględnić następujące kategorie:

- ratusze, budynki administracji miejskiej, starostwa, rejencje;
- budynki poczty;
- budynki sądu;
- szkoły różnych szczebli;
- zespoły szpitali, hospicjów i domów opieki;
- budynki banków;
- budynki hoteli, zajazdów, schronisk;
- budynki hal targowych i wystawowych;
- remizy strażackie;
- kina i teatry;
- dworce i infrastruktura kolejowa;
- koszary;
- inne.

4. Architektura obronna:

1) założenia średniowieczne - są to średniowieczne zamki obronne oraz systemy fortyfikacyjne.

2) założenia nowożytne - to nowożytne obiekty architektury militarnej, powstałe w okresie XVIII - XIX wieku.

5. Obiekty przemysłowe

Zaliczamy do nich budowle powstałe na przełomie XIX i XX wieku na terenie miast naszego województwa, jako obiekty związane z funkcjonowaniem rodzimego przemysłu komunalnego. Były to takie obiekty, jak gazownie, rzeźnie, zabudowania wodociągów i kanalizacji. W późniejszym okresie budowane były młyny, gorzelnie, spichlerze, browary, cegielnie, tartaki mleczarnie itp. Do tej grupy obiektów należą także kanały i urządzenia hydrotechniczne, takie jak jazy, śluzy i tkz. kanały robocze.

6. Cmentarze

Cmentarze zostały podzielone na wyznaniowe i wojenne. Do 1-szej grupy zaliczają się cmentarze rzymskokatolickie, ewangelickie, żydowskie oraz cmentarze starowierców i mennonickie. Odrębną grupę stanowią cmentarze wojenne, pochodzące z okresu I-szej i II-giej wojny światowej oraz pojedyncze, nieliczne mogiły.

7. Zespoły zieleni

Do zabytkowych zespołów zieleni zalicza się dworskie i pałacowe parki a także zespoły zieleni komponowanej, takie jak przydrożne aleje i parki miejskie.

8. Miejsca historyczne

Są to miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne a także działalność wybitnych ludzi. Do takich miejsc należą, np. pola słynnych bitew, tereny dawnych obozów jenieckich i koncentracyjnych.

4. **Zasoby archeologiczne:**

Zabytek archeologiczny to, zgodnie z treścią Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3 pkt 4), „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”.

Stanowiska archeologiczne dzielą się na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska)
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany,

kopce).

- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast - na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zostały wpisane do rejestru zabytków nawarstwienia z 30 historycznych miast

- stanowiska nawodne i podwodne. Są to stanowiska nawodne, będące efektem działalności osadniczej człowieka, tworzone w obrębie jezior, a także relikty wszelkich mostów, grobli, przyczółków i innych pozostałości działalności człowieka, które w chwili obecnej zalegają w obrębie zbiorników wodnych.

5) **Niematerialne dziedzictwo kulturowe.**

Konwencji UNESCO z 2003 roku o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego to zasadniczy akt prawa międzynarodowego, będący podstawą budowy systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego w naszym kraju. Od 16 sierpnia 2011 roku Konwencja ta stanowi źródło powszechnie obowiązującego prawa w Rzeczypospolitej Polskiej.

Zjawiska dziedzictwa niematerialnego dotyczą tradycji, przekazów ustnych (język jako nośnik), sztuk, widowisk, spektakli, zwyczajów, rytuałów, misterii, obrzędów religijnych, jak i też rzemiosła tradycyjnego.

6.2 **Nawiązanie programu do strategicznych dokumentów dotyczących rozwoju przestrzenno- społeczno- gospodarczego regionu**

Powiatowy program opieki nad zabytkami jest spójny lub zgodny z :

> RPO Warmia i Mazury 2014- 2020 - osie priorytetowe m.in. :

- środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów,
- kultura i dziedzictwo,
- Infrastruktura transportowa,
- obszary wymagające rewitalizacji,
- inteligentna gospodarka Warmii i Mazur,

> Strategia Rozwoju Społeczno- Gospodarczego województwa Warmińsko- Mazurskiego do roku 2020. Dokument stanowi rozwinięcie celu strategicznego - Konkurencyjna gospodarka i otwarte społeczeństwo ,określonego jako jeden z trzech priorytetowych obszarów Strategii rozwoju....

Zgodność przejawia się w celu : Wzrost konkurencyjności gospodarki i Wzrost

aktywności społecznej .

- > Strategia Rozwoju Turystyki województwa Warmińsko-Mazurskiego
Dokument stanowi rozwinięcie celu strategicznego - Maksymalne i dynamiczne wykorzystanie predyspozycji turystycznych regionu, określonego jako jeden z dwóch priorytetowych celów Strategii rozwoju turystyki w województwie w-m .
Zgodność przejawia się w celu: Maksymalne i dynamiczne wykorzystanie predyspozycji turystycznych regionu .

- > Plan zagospodarowania przestrzennego województwa Warmińsko-Mazurskiego.
Dokument wypracowuje szereg zasad jakimi należy się kierować kształtując współcześnie przestrzeń i krajobraz kulturowy regionu. Zgodność przejawia się na respektowaniu tych zasad ,a w szczególności
 - na ochronie dziedzictw kulturowego i historycznego jako filaru turystyki ;
 - otoczeniu opieką obiektów zabytkowych ,w tym obiektów decydujących o odrębności regionalnej ;
 - przywrócenie zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru;
 - zachowanie zabytkowych założeń pałacowych, dworskich i parkowych;

6.3 Zadania i kompetencje organów samorządu powiatowego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Szczegółowy zakres zadań i kompetencji organów samorządu powiatowego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w dwóch ustawach: w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym i w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 4 ust. 1 ustawy o samorządzie powiatowym zawiera generalną zasadę stwierdzającą, że powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponad gminnym. Ustawodawca wymienia wśród 22 kategorii zadań publicznych powiatu kulturę i ochronę dóbr kultury. Katalog ten ma charakter zamknięty, rozszerzyć go może jedynie przepis ustawy szczególnej.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art.103 określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów

zabytków.

Na wniosek wojewódzkiego konserwatora, starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna. Na mocy art. 12 ustawy starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Zgodnie z art. 50 ust. 3 ustawy w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia zajęcia go do czasu usunięcia zagrożenia.

W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami

Ustawodawca w art. 81 ustawy O ochronie zabytków dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

1/ sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich

2/ przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych

3/ wykonanie dokumentacji konserwatorskiej 4/ opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich 5/ wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego

1. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza

7/ zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku 8/ stabilizację konstrukcyjną

części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku 9/ odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki 10/ odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności 11/ odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych

12/ modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności 13/ wykonanie izolacji przeciwwilgociowej

14/ uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zbytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych 15/ działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu 16/ zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15 17/ zakup i montaż instalacji przeciw włamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Łączna kwota dotacji udzielonych przez organ stanowiący powiatu nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

7.0 Regulacje wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Podstawowe opracowania strategiczne i planistyczne powiatu iławskiego

- > Strategia Rozwoju Powiatu na lata 2008 - 2015
- > Program Ochrony Środowiska dla powiatu Iławskiego na lata 2013- 2016 z perspektywą do roku 2020,
- > Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Iława do roku 2023
- > Lokalny Program rewitalizacji Miasta Susz na lata 2012 - 2016
- > Program Ochrony Środowiska dla Gminy Lubawa na lata 2004 - 2010

z perspektywą na lata 2011 - 2020

- > Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego :
 - miasta Iława
 - miasta Lubawa
 - miasta i gminy Kisielice
 - gminy Iława
- > Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego :
 - gminy Lubawa
 - miasta i gminy Susz
 - miasta i gminy Zalewo

7.1 Ogólna charakterystyka zasobów i rozmieszczenia zabytków w powiecie

7.1.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków - zał. nr 1 do programu (zbiór otwarty):

1/ zabytki archeologiczne - 24

2/ zabytki nieruchome (budynki i obiekty budowlane) - 227

3/ zabytki ruchome - 538

7.1.2 Zabytki nie wpisane do gminnej ewidencji zabytków.

W ewidencji zabytków nie wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego znajduje się ok. 2750 obiektów (zabytków nieruchomych) w tym: na terenie gm. Iława ok. 1070 , na terenie gm. Lubawa ok.150 , gm. Susz ok.70, gm. Zalewo ok.680 , miasta Lubawa ok.40 , miasta Susz ok.70 oraz na terenie miasta Zalewo ok.670 obiektów.

1. zabytki nieruchome - (zbiór otwarty)

2. zabytki archeologiczne - (zbiór otwarty)

7.3 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu :

- > m. Iława ;
 - Kościół parafialny Przemienienia Pańskiego wraz z wyposażeniem Wnętrza oraz fragm.. murów miejskich
 - Kościół P.W. Niepokalanego Poczęcia NMP
 - Kino X Muza
 - Budynek Dworca Kolejowego
 - Budynek Ratusza

- Bryła i elewacje Budynku administracyjnego SUW
- Willa ul. Sienkiewicza
- > m. Lubawa : - Kościół Odpustowy P.W. nawiedzenia NMP z cmentarzem
 - kościół św. Jana Chrzciciela i św. Michała wraz z wyposażeniem
 - Mury obronne i otoczenie , układ urbanistyczny miasta z murami
 - Kościół św. Barbary wraz z wyposażeniem wewnątrz
 - Kościół św. Anny wraz z wystrojem wewnątrz
 - Ruiny zamkowe biskupów chełmińskich
 - Klasztor pofranciszkański
- > gm. Iława - Frednowy - Kościół św. Trójcy przenaświętej wraz z cmentarzem
 - Gądkowo - Kościół św. Wojciecha
 - Rudzienice - Kościół NMP Królowej Polski
 - Zabrowo - Kościół Parafialny z cmentarzem przykościelnym
 - Szymbark - Zamek
- > m. Kisielice - Kościół P.W. matki Bożej Królowej Świata
- > gm. Kisielice - Łęgowo - Kościół P.W. Niepokalanego Poczęcia NMP z wyposażeniem
- > gm. Lubawa - Grabowo - Kościół Parafialny P.W. NMP z cmentarzem przykościelnym
 - Kościół Parafialny P.W. Matki Boskiej Różańcowej
 - Kazanice - Kościół z cmentarzem
 - Rożental - Kościół św. Wawrzyńca
 - Samplawa - Kościół św. Bartłomieja wraz z cmentarzem
 - Złotowo - Kościół św. Barbary wraz z cmentarzem
- > m. Susz - Kościół P.W. Św. Antoniego z wyposażeniem
 - Kościół parafialny P.W. Sw. Rozalii
 - Miasto Susz w obrębie murów miejskich
- > gm. Susz - Bałoszyce : - Zespół Rezydencjonalny
 - Pałac
- Kamieniec : - Kościół P.W. Matki Boskiej Królowej Świata z wyposażeniem
 - Pałac wraz z pawilonem w parku, bramami wjazdowymi i parkiem Krajobrazowym
- > m. Zalewo - Kościół św. Jana Ewangelisty z fragmentami polichromii
- Baszta z otoczeniem
- > gm. Zalewo - Boreczno - Kościół z cmentarzem .Kaplica św. Rocha

- Dobrzyki - Kościół Apostołów Piotra i Pawła z cmentarzem
- Jaśkowo - Kościół z wyposażeniem wnętrza
 - Pałac, park, stare budynki majątkowe

7.4 Dziedzictwo przyrodnicze.

Powiat iławski jest obszarem o dużej różnorodności przyrodniczo- krajobrazowej i objęty różnymi formami ochrony przyrody na mocy ustawy o ochronie przyrody. Łączna powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona stanowi ok. 43 % powierzchni powiatu

Na terenie powiatu znajdują się n/w formy ochrony przyrody:

- > Natura 2000
 - SOO „Dolina Drwęcy” PLH280001,
 - SOO „Jezioro Karaś” PLH280003,
 - OSO „ Lasy Iławskie” PLB280005,
- > Rezerваты przyrody:
 - jez. Gaudy (pow.323,53 ha, gm. Susz)
 - jez. Czerwica (pow.22,3 ha gm. Susz i Iława)
 - jez. Karaś (pow.815,48 ha gm. Iława)
 - rzeka Drwęca (pow.1888,27 ha ,gm. Lubawa i Iława)
 - jez. jasne (pow.106,3 ha gm. Iława)
- > Parki Krajobrazowe:
 - Park Krajobrazowy Wzgórz Dylewskich , (pow.7151,2 ha ,wraz z otulina 14882,6 ha , gm. Lubawa , Ostróda , Dąbrówno)
 - Park Krajobrazowy Pojezierza Iławskiego (pow.22638,1 ha ,wraz z otuliną 16419,1 ha , gm. Iława, Zalewo, Susz,
- > Obszary chronionego krajobrazu :
 - Kanału Elbląskiego na terenie gm. Zalewo i Iława
 - Pojezierza Iławskiego gm. Zalewo ,Iława, Susz, m. Iława
 - Rzeki Liwy Gm. Susz
 - Jez. Goryńskiego w gm. Kisielice
 - Dolina Dolnej Drwęcy, w gm. Iława , Lubawa , m. Iława oraz m. Lubawa
 - Dolina rzeki Wel w gm. Lubawa
- > Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe
 - Zwiniarz w gm. Lubawa

- > Użytki ekologiczne
(Czaplak -gm. Zalewo ,J. Łajskie, Kociołek, Plajtek Mały, Plajtek Duży - w gm. Iława)
- > Stanowisko dokumentacyjne „Losy’ -odkrywka kredy integracyjnej- gm. Lubawa .
- > Pomniki przyrody - 163 pomników przyrody

8.0 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu iławskiego

Analizę SWOT opracowano na podstawie analiz i materiałów własnych dla 3 obszarów: zagospodarowania przestrzennego ,społecznego i gospodarczego miast i gmin powiatu iławskiego mających wpływ na ochronę zabytków .

Analiza SWOT - analiza silnych (Strengths) i słabych (Weaknesses) stron badanego podmiotu w wyodrębnionych obszarach - tzw. czynników endogenicznych (wewnętrznych) oraz zewnętrznych szans (Opportunites) i zagrożeń (Threats) - tzw. czynników egzogenicznych stanowi punkt wyjścia dla planowania strategicznego.

Tabela 1. Analiza SWOT

SILNE STRONY

- Różnorodność zabytków i miejsc o charakterze historycznym, które stanowią bogate źródło dziedzictwa kulturowego dla regionu, wzrastający poziom wiedzy i promowanie tradycji i regionalizmu ;
- Dogodne położenie geograficzne na terenach o dużej atrakcyjności turystycznej
- Korzystne położenie komunikacyjne (drogowe i kolejowe)
- Środowisko przyrodnicze korzystne dla prowadzenia polityki zrównoważonego rozwoju ; wysoka atrakcyjność turystyczna miast i gmin powiatu;
- Ogólnie dobrze rozwinięta sieć drogowa (droga krajowa nr 15 i 16 ,dr. wojew., drogi powiatowe i gminne);
- Wysoki poziom pozyskanych funduszy unijnych na inwestycje infrastrukturalne zrealizowane i będące w trakcie realizacji;
- aktywność grup kulturowych
- dobrze rozwinięta baza kształcenia zawodowego ;

SŁABE STRONY

- zły stan zachowania znacznej części zabytków,
- brak wypracowanych programów opieki nad zabytkami w gminach z terenu powiatu,
- duży koszt rewaloryzacji zabytków i brak środków finansowania dla tego rodzaju zadań,
- słaba promocja oraz edukacja dotycząca walorów środowiska kulturowego,
- słaba infrastruktura turystyczna i obsługa szlaków turystycznych,
- niska świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych,
- brak współdziałania pomiędzy poszczególnymi jednostkami samorządu terytorialnego w promowaniu atrakcyjności kulturowej i turystycznej powiatu.
- nierównomierne tempo inwestycji w sektorze prywatnym ;
- brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w niektórych gminach;

inwestycje w sektorze turystycznym
bud.komercyjne -min. hotele, pensjonaty
,gospodarstwa agroturystyczne :
• brak wystarczająco wolnych terenów pod inwestycje ;

- bariery architektoniczne

SZANSE

- wzrost zainteresowania właścicieli obiektów zabytkowych ochroną i pracami konserwatorskimi,
- rozwój agroturystyki, bud.pensjonatowego
- budowa baz turystycznych w oparciu o obiekty i obszary historyczne,
- możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, prywatne, wyznaniowe, środki UE i inne,
- rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- zwiększenie ilości szlaków turystycznych prowadzących przez miasta i wsie o dużej ilości zabytków.
- wpisanie programu kanałowego na liste projektów kluczowych do sfinansowania przy udziale środków z funduszy unijnych;
- profesjonalna i efektywna promocja powiatu ;
- wykorzystanie środków z funduszy strukturalny strukturalnych UE na rozwój powiatu

ZAGROŻENIA

- pogarszający się stan techniczny zabytków spowodowany niewłaściwym użytkowaniem,
- brak środków na ochronę , zabezpieczenie i renowację zabytków,
- niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką i wiedzą budowlaną, nierespektowanie uzgodnień konserwatorskich
- niedostateczne lub nieekonomiczne wykorzystanie przestrzeni ;
- starzenie się społeczeństwa
- zwiększenie migracji zewnętrznej -odpływ ludzi wykształconych ,młodych;
- niespójny i niestabilny system prawny ;
- pauperyzacja społeczeństwa ;
- niewystarczające wykorzystanie naturalnych zasobów w celach turystycznych;
- brak inwestycji przemysłowych ;
- brak współdziałania wszystkich samorządów;
- brak zintegrowanego systemu informatycznego komunikacji społecznej;

Wnioski końcowe : rozwój turystyki , naturalne zasoby przyrodniczo- krajobrazowe i zabytki są jednymi z głównych atutów naszego powiatu . Ten sposób postrzegania potencjału gospodarczo-przyrodniczego jest także jednym z wyznaczników dla przyjętych celów strategicznych powiatu mający istotny wpływ na ochronę zabytków w powiecie tj.

- rozwój infrastruktury ,podniesienie jej funkcjonalności i korzyści dla mieszkańców powiatu ;

- ochrona zasobów naturalnych i wykorzystania ich dla celów rozwoju społeczno - gospodarczego z zachowaniem środowiska i dziedzictwa kulturowego ;

9.0 Zakres i cele powiatowego programu opieki nad zabytkami

Cele wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami zostały

określone w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.). W artykule 87 wspomnianej ustawy sformułowano je ogólnie, nie różnicując celów poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, w sposób następujący:

- 1/ włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju
- 2/ uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej
- 3/ zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania
- 4/ wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego
- 5/ podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- 6/ określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków
- 7/ podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

10. Kierunki działań służące realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Realizacji sformułowanych wyżej celów służyć będą m.in. następujące działania:

- 1/ zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
- 2/ szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu
- 3/ edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym
- 4/ promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego, służąca kreacji produktów turystyki kulturowej.
- 5/ wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- 6/ opiekuńcze, restauratorskie i budowlane przy obiektach zabytkowych, co do których samorząd powiatu iławskiego ma tytuł prawny, zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów, oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie.

Realizacji sformułowanych kierunków i celów służyć będą m.in. następujące działania:

1/ uwzględnienie wszelkich uwarunkowań z zakresu ochrony zabytków w aktach prawa lokalnego dot. to min. miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miast i gmin, lokalnych programów rewitalizacji i strategii ,oraz innych dokumentów planistycznych jak studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego .

2/ wspieranie inicjatyw jednostek organizacyjnych, instytucji i właścicieli obiektów zabytkowych, mających na celu pozyskiwanie środków finansowych z dostępnych źródeł, przeznaczonych na ochronę i opiekę nad zabytkami

3/ zabezpieczenie środków finansowych w miarę posiadanych możliwości ,w budżecie powiatu

4/ ustalanie zasad i kryteriów udzielania dotacji, zawierania umów, kontroli i rozliczania przyznanych dotacji

5/ ścisła współpraca z jednostkami samorządowymi, Urzędem Marszałkowskim i Warmińsko-Mazurskim Konserwatorem Zabytków w zakresie min. :utrzymania istniejących i tworzenia nowych szlaków kulturowych , oznakowania szlaków i tras turystycznych ,ścieżek edukacyjnych ,zagospodarowania innych miejsc atrakcyjnych turystycznie .

6/ współpraca z organizacjami ekologicznymi w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i ochrony środowiska.

7/ ustanawianie przez starostę na wniosek Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków.

8/ nadawanie i cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków :prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków , wydawanie osobom fizycznym legitymacji a osobom prawnym i jednostkom organizacyjnym zaświadczeń o powierzeniu funkcji społecznego opiekuna zabytków .

9/ wdrożenie i promocja obiektów zabytkowych do kompleksowej oferty turystycznej powiatu min. w formie wystaw targowych , wydawnictw adresowanych do biur podróży i instytucji zajmujących się organizowaniem ruchu turystycznego.

10/ współpraca z samorządami, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi, instytucjami kościelnymi i organizacjami wyznaniowymi, działającymi w sektorach edukacji oraz kultury i sztuki w zakresie:

- edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży
- organizacji konkursów poszerzających wiedzę uczniów na temat dziedzictwa kulturowego i jego ochrony,

- upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych powiatu ze szczególnym nastawieniem na dzieci i młodzież
- organizacja imprez mających znaczenie dla rozwoju kultury i integracji społeczności powiatu

11/ wprowadzanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych, mapy zabytków ,stosownych znaków na obiekcie zabytkowym obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego powiatu po uzgodnieniu z Warmińsko -mazurskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

12/ udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej powiatu.

11. Metody wdrażania powiatowego programu opieki nad zabytkami

1. Instrumenty prawne i instytucjonalne.

W realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty ogólne, określone w programach rządowych i wojewódzkich oraz w innych dokumentach o charakterze planistycznym i strategicznym, a także narzędzia i środki własne Powiatu Iławskiego, uczestniczącego w realizacji programu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, państwowych i samorządowych instytucji kultury, jednostek samorządu terytorialnego, Kościołów i innych organizacji wyznaniowych oraz instytucji pozarządowych.

Powodzenie realizacji programu wymaga współdziałania powiatu zarówno z jednostkami samorządu położonymi na terenie powiatu, jak i organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną zabytków, spełniającymi istotną rolę w ochronie i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

2. Instrumenty finansowe.

System finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest dość skomplikowany. Najogólniej źródła finansowania tej sfery można podzielić na:

1. źródła publiczne - budżet państwa, budżety jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej (programy operacyjne) inne źródła
2. źródła prywatne - środki osób fizycznych, organizacji pozarządowych stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.

Podstawowym źródłem finansowania zadań niniejszego programu będą fundusze własne, wspomagane środkami pochodzącymi od innych podmiotów merytorycznie

zaangażowanych w ochronę i opiekę nad zabytkami. Będą to zarówno środki budżetowe jak i fundusze strukturalne, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będzie wymagała zaangażowania środków prywatnych.

Planowane jest również wykorzystanie funduszy unijnych, ubiegając się

o dofinansowanie na realizację projektów związanych z programem opieki nad zabytkami. na szkolenia ,promocję ,tworzenie lokalnych oraz regionalnych produktów

1 marek turystycznych, tworzenie miejsc pracy związanych z dziedziną kultury, turystyki i edukacji.

3. Instrumenty społeczne.

W działaniach powiatu przewidywane jest prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków, a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Powiatu Iławskiego.

4. Monitoring działania programu.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, za monitorowanie realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami, odpowiada Zarząd Powiatu, który co 2 lata będzie sporządzał stosowne sprawozdanie i przedstawiał je Radzie Powiatu. Po zatwierdzeniu przez Radę Powiatu Programu opieki nad zabytkami powołany zostanie zespół, który zajmie się monitoringiem realizacji programu w zakresie rzeczowo i finansowym . Zespół ten zostanie powołany uchwałą Zarządu Powiatu.

Załącznik Nr 1 do Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Iławskiego na lata 2017-2020.

Zabytki Powiatu Iławskiego wpisane do rejestru zabytków.

Miejscowość	Ulica	Numer	Obiekt	NrRejestru	DataWpisu	Decyzja
BAŁOSZYCE			PAŁAC	A-711	19 listopada 1967	
BAŁOSZYCE			KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. RODZINY	A-719	19 listopada 1967	
BAŁOSZYCE			ZESPÓŁ REZYDENCJONALNY	A-3456	1 kwietnia 1993	PSOZ/V/534/93
BĄDKI			ZESPÓŁ DWORSKO - PARKOWY	A-4299	5 maja 2004	WUOZ-2285OIZN-5340-103/2004
BIAŁA GÓRA			MOST KOLEJOWY	A-4593	4 kwietnia 2012	IZAR.5140.1.38(5).2011.MS
BORECZNO		022	DOM - PASTORÓWKA	A-4226	11 lutego 2002	SOZ-484-IZN-5340-7/2002
BORECZNO			DOM - PASTORÓWKA			
BORECZNO			BUDYNEK SZKOŁY CZERWONEJ WRAZ Z OTOCZENIEM: BIAŁA SZKOŁA I CZĘŚCIĄ DZIAŁKI	A-4241	20 października 2006	IZAR(JD)-4100/5-55/06
BORECZNO			KOŚCIÓŁ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM(DEC.KAPLICA SW. ROCHA?)	A-1138	1 września 1968	-
BYSZWAŁD			KOŚCIÓŁ ŚW ANDRZEJA Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1075	4 sierpnia 1968	-
BYSZWAŁD			DZWONNICA PRZYKOŚCIELNA Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM	A-1083	5 sierpnia 1968	-
BYSZWAŁD			KAPLICA CMENTARNA	A-2916	3 listopada 1989	KL-5340/413/89
DAJNY			ZAŁOŻENIE DWORSKO-PARKOWE	A-4509	5 listopada 2002	SOZ-IZN-5340-258/2002R.
DOBRZYKI			KOŚCIÓŁ APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1053	31 lipca 1968	-
FIJEWO			ZAŁOŻENIE PARKOWE	A-4487	7 grudnia 2007	IZAR(JD)-4100/5-86/07
FRANCISZKOWO			DWÓR	A-912	18 maja 1968	
FREDNOWY			KOŚCIÓŁ TRÓJCY PRZENAJSWIĘTSZEJ WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-704	16 listopada 1967	
GAŁDOWO			KOŚCIÓŁ ŚW WOJCIECHA	A-58	28 listopada 1949	L. IV-2-93/49
GARDZIENIŃ			DAWNY PARK DWORSKI	A-4457	16 lutego 2007	IZAR(JD)-4100/5-11(3)/06/07

GIRGAJNY			BUDYNKI: D. DWORU(1) I SPICHLERZA(2).WRAZ Z ROZPLANOWANIEM PRZESTRZENNYM D. FOLWARKU ORAZ OTOCZENIEM	A-4453	9 lutego 2007	IZAR(JD)-4100/5-156/06/07
GIRGAJNY			PARK	A-1226	9 lutego 1978	KL-II-5347-4/78
GRABOWO			PLEBANIA	A-1076	4 sierpnia 1968	-
GRABOWO			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. NMP Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1081	5 sierpnia 1968	-
GRABOWO			OGRODZENIE Z RZEŻBAMI, BRAMAMI I FURTKAMI, CZTERY KAPLICE W TYM OGRODZENIU ORAZ DZWONNICA PRZY KOŚC. PARAF. P.W. WNMP	A-4573	21 czerwca 2011	IZAR(MS)4101-12(3)/11
GUBŁAWKI		10	BUDYNEK D. DWORU WRAZ Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM	A-4377	9 lutego 2006	IZAR(JD)-4100/5-12/06
ŁAWA			UKŁAD URBANISTYCZNY STAREGO MIASTA	A-464	30 grudnia 1957	-
ŁAWA			MURY OBRONNE	A-541	7 marca 1961	-
ŁAWA			ZESPÓŁ PERONÓW PRZY DWORCU KOLEJOWYM W POSTACI ZADASZEŃ ORAZ TUNELU PRZEJŚCIA PODZIEMNEGO Z WYJŚCIAMI NA PERONY 1, 2, 3	A-4578	31 sierpnia 2011	IZAR.5140.1.11(4).2011. MS
ŁAWA	1 MAJA		WIEŻA CIŚNIEŃ WODOCIĄGOWA	A-1954	18 marca 1987	KL-5340-135/87
ŁAWA	BRONIEWSKIEGO		WIEŻA CIŚNIEŃ KOLEJOWA	A-4095	28 grudnia 1998	PSOZ-IZN-5340/661/98
ŁAWA	DĄBROWSKIEGO	11	BRYŁA I ELEWACJE BUDYNKU ADMINISTRACYJNEGO D. RZEŻNI MIEJSKIEJ	A-4500	22 lutego 2008	IZAR(JD)-4100/5-97/07/08
ŁAWA	DWORCOWA	3	BUDYNEK DWORCA KOLEJOWEGO	A-4429	16 sierpnia 2006	IZAR(JD)-4100/5-66/06
ŁAWA	JANA III SOBIESKIEGO	10	STAJNIA-WOZOWNIA	A-3576	11 października 1993	PSOZ-IZN-5340/234/93
ŁAWA	JANA III SOBIESKIEGO	12 OB.14	BUDYNEK D.MŁYNA, OB.. BUDYNEK MAGAZYNOWO-USŁUGOWO, WRAZ Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM DZ. NR 229/5, 229/9	A-4499	18 lutego 2009	NR11/08IZAR(JD)-4100/595/07/08
ŁAWA	KOLEJOWA		WIEŻA CIŚNIEŃ KOLEJOWA	A-4096	28 grudnia 1998	PSOZ-IZN-5340/662/98
ŁAWA	KOŚCIELNA	1	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY /PRZEMIENIENIA/ ŁĄCZNIE Z WYPOSAŻENIEM WNĘTRZA ORAZ FRAGM. MURÓW	A-52	16 września 1949	L.IV-2-40/49

			MIEJSKICH			
IŁAWA	KOŚCIELNA	1	BUDYNEK PLEBANII	A-4497	1 lutego 2008	IZAR(JD)-4100/5-93/07/08
IŁAWA	KOŚCIUSZKI	15	DOM	A-1955	18 marca 1987	KL-5340-134/87
IŁAWA	KOŚCIUSZKI	6	DOM	A-1950	18 marca 1987	KL-5340-130/87
IŁAWA	KOŚCIUSZKI	2	SZKOŁA PODSTAWOWA NR 1	A-1956	18 marca 1987	KL-5340-133/87
IŁAWA	KOŚCIUSZKI	14	KAMIENICA WRAZ Z OTOCZENIEM OBEJMUJĄCYM DZIAŁKĘ	A-4358	17 listopada 2006	IZAR(JD)-4100/5-64/06
IŁAWA	KOŚCIUSZKI	27	KAMIENICA WRAZ Z OFICYNĄ	A-4356	17 listopada 2006	IZAR(JD)-4100/5-65/06
IŁAWA	KOŚCIUSZKI	24	ZESPÓŁ ZABUDOWY MŁYNA WRAZ Z ZABUDOWĄ W POSTACI BUD.PRODUKCYJNEGO, BUD. MIESZKALNEGO, WYPOSAŻENIEM TECHNICZNYM BUD. PROD	A-4596	17 lipca 2012	IZAR.4101-1(5)/11
IŁAWA	NIEPODLEGŁOŚCI	4B	DOM	A-1931	18 marca 1987	KL-5340-131/87
IŁAWA	NIEPODLEGŁOŚCI	13	RATUSZ	A-3762	9 listopada 1994	PSOZ-IZN-5340/154/94
IŁAWA	NIEPODLEGŁOŚCI	13B	HALA MIEJSKA (OB. KINO X MUZA)	A-4242	30 grudnia 2002	SOZ-4627A-IZN-5340-190/2002
IŁAWA	NIEPODLEGŁOŚCI	4	BUDYNEK MIESZKALNY-KAMIENICA	A-4502	22 lutego 2008	IZAR(JD)-4100/5-94/07/08
IŁAWA	OSTRÓDZKA	2	BUDYNEK MIESZKALNY - WILLA	A-4501	22 lutego 2008	IZAR(JD)-4100/5-96/07/08
IŁAWA	SIENKIEWICZA	10	WILLA	A-1939	18 marca 1987	KL-5340-132/87
IŁAWA	SZEPTYCKIEGO	8	GAZOWNIA /BUDYNEK PRODUKCYJNY/ OBECNIE CERKIEW GREKOKATOLICKA P.W. ŚW. JANA TEOLOGA	A-3612	2 listopada 1993	PSOZ-IZN-5340/269/93
IŁAWA	WODNA	2	BRYŁA I ELEWACJE BUDYNKU ADMINISTRACYJNEGO STACJI UZDATNIANIA WODY	A-4498	4 lutego 2008	IZAR(JD)-4100/5-98/07/08
IŁAWA	WYSZYŃSKIEGO	2	BRYŁA KOŚCIOŁA P.W. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP, WRAZ Z POZOSTAŁOŚCIAMI, OD STRONY FASADY, ORYGINALNEGO OGRODZENIA	A-4475	28 czerwca 2006	IZAR(JD)-4100/5-16/06
IŁAWA	WYSZYŃSKIEGO	31	BUDYNEK D. MAGAZYNU URZĘDU PROWANTOWEGO	A-4581	18 października 2011	IZAR.5140.1.2(3).2011. MS
JANUSZEWO			PAŁAC WRAZ Z OTACZAJĄCYM PARKIEM	A-701	16 listopada 1967	-
JANUSZEWO			BUDYNEK GOSPODARCZY - OBECNIE KAPLICA	A-1592	20 września	KL-I/1831/85

					1985	
JAŚKOWO			PAŁAC, PARK, STARE BUDYNKI MAJĄTKOWE	A-4	18 lipca 1949	L.IV-2-13/49
JAŚKOWO			KOŚCIÓŁ Z WYPOSAŻENIEM WNĘTRZA (OŁTARZ, CHÓR, 3 NAGROBKI)	A-7	27 lipca 1949	L.ARCH. IV-2-17/49
JAŚKOWO			ZAJAZD	A-927	20 maja 1968	-
JAŚKOWO			DOM K. ZAJAZDU	A-1051	31 lipca 1968	-
JAŚKOWO			OFICyna PAŁACOWA	A-1106	18 sierpnia 1968	-
JAŚKOWO			PARK	A-3247	23 grudnia 1991	PSOZ-IZN 5347-53/91
KAMIENIEC			ROZPLANOWANIE I ZABUDOWA WSI KAMIENIEC	A-73	15 kwietnia 1950	K.S.M.-13C-1/50
KAMIENIEC			KOŚCIÓŁ P.W. MATKI BOSKIEJ KRÓLOWEJ ŚWIATA WRAZ Z WYPOSAŻENIEM	A-224	22 marca 1957	KL IV-128/57
KAMIENIEC			PAŁAC WRAZ Z PAWILONEM W PARKU, BRAMAMI WJAZDOWYMI I PARKIEM KRAJOBRAZOWYM, BUDYNEK TZW. GROTY, D. KAPLICA	A-513	4 maja 1959	
KAMIENIEC			STAJNIA CUGOWA (W OBRĘBIE FOLWARKU)	A-700	16 listopada 1967	
KAMIENIEC			KUŹNIA	A-699	16 listopada 1967	
KAMIENIEC			CZWORAK	A-717	16 listopada 1967	
KAMIENIEC			SPICHLERZ (W OBRĘBIE FOLWARKU)	A-708	16 listopada 1967	
KAMIENIEC		001	DOM	A-712	19 listopada 1967	
KAMIENIEC		003	DOM	A-715	19 listopada 1967	
KAMIENIEC			BUDYNEK MIESZKALNY - OFICyna PAŁACOWA	A-898	28 kwietnia 1968	
KAZANICE			KOŚCIÓŁ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1074	4 sierpnia 1968	-
KAZANICE		061	CHAŁUPA	A-2932	3 listopada 1989	KL-5340/418/89
KAZANICE		140	DOM	A-2925	3 listopada 1989	KL-5340/412/89
KAZANICE		138	CHAŁUPA	A-2929	3 listopada 1989	KL-5340/421/89
KAZANICE		065/066	DOM ZE STAJNIĄ	A-2920	3 listopada 1989	KL-5340/423/89

KAZANICE		036	CHAŁUPA	A-2927	3 listopada 1989	KL-5340/407/89
KAZANICE		059	CHAŁUPA	A-2928	3 listopada 1989	KL-5340/422/89
KAZANICE		058	CHAŁUPA	A-2930	3 listopada 1989	KL-5340/417/89
KAZANICE		034	CHAŁUPA	A-2922	3 listopada 1989	KL-5340/416/89
KAZANICE		030/03 1	CHAŁUPA	A-2931	3 listopada 1989	KL-5340/415/89
KAZANICE		020	CHAŁUPA	A-2921	3 listopada 1989	KL-5340/414/89
KAZANICE		121	CHAŁUPA	A-2923	3 listopada 1989	KL-5340/419/89
KAZANICE		136	CHAŁUPA	A-2918	3 listopada 1989	KL-5340/420/89
KAZANICE			KAPLICA CMENTARNA	A-2914	3 listopada 1989	KL-5340(424)89
KAZANICE		038	PLEBANIA	A-2990	19 grudnia 1989	KL-5340/546/89
KAZANICE	NIE ISTNIEJE	112	CHAŁUPA	A-2924	3 listopada 1989	KL-5340/424/89
KISIELICE			ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE	A-709	17 listopada 1967	-
KISIELICE			KOŚCIÓŁ P.W. MATKI BOŻEJ KRÓLOWEJ ŚWIATA	A-718	19 listopada 1967	
KISIELICE	DASZYŃSKIEGO	2	BUDYNEK SZKOŁY PODSTAWOWEJ	A-3881	28 marca 1996	
KISIELICE	KOLEJOWA	013	BUDYNEK MIESZKALNY	A-3351	13 kwietnia 1992	PSOZ-534/16/92
KISIELICE	KOLEJOWA	007	BUDYNEK MIESZKALNY	A-3352	13 kwietnia 1992	PSOZ-534/13/92
KISIELICE	KOLEJOWA	011- 011A	BUDYNEK MIESZKALNY	A-3353	13 kwietnia 1992	PSOZ-534/14/92
KISIELICE	KOLEJOWA	009	BUDYNEK MIESZKALNY	A-3354	13 kwietnia 1992	PSOZ-534/14/92
KRZYWKA			DWÓR Z PARKIEM	A-2945	22 listopada 1989	KL-I-534/76/90
LASECZNO			KOŚCIÓŁ MATKI BOSKIEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ	A-59	28 listopada 1949	L.IV-2-92/49
LIPINY	OBECNA NAZWA MJSC. NIPKOWIE		PAŁAC Z PARKIEM	A-1	13 lipca 1949	NR IV-12/49
LUBAWA			KOŚCIÓŁ ŚW BARBARY WRAZ Z WYPOSAŻENIEM WNĘTRZ	A-119	28 września 1953	-
LUBAWA			UKŁAD URBANISTYCZNY - STARE MIASTO LUBAWA ŁĄCZNIE Z MURAMI	A-129	31 grudnia 1953	

			OBRONNYMI ORAZ OBSZAR 50M. NA ZEW. OD MURÓW			
LUBAWA			KOŚCIÓŁ ŚW ANNY WRAZ Z WYSTROJEM WNĘTRZA	A-220	20 marca 1957	KL IV/116/57
LUBAWA			KOŚCIÓŁ ŚW JANA CHRZCICIELA I ŚW. MICHAŁA Z WYPOSAŻENIEM WNĘTRZA	A-229	22 marca 1957	L.KL.IV-115/57
LUBAWA			OBWAROWANIA MIEJSKIE PRZY ULICACH POD MURAMI, POMORSKIEJ I BANKOWEJ WRAZ Z ZABUDOWĄ NA TYCH MURACH	A-377	1 sierpnia 1957	L.280
LUBAWA			KLASZTOR POFRANCISZKAŃSKI	A-383	4 sierpnia 1957	L.293
LUBAWA	BANKOWA	001	DOM	A-364	1 sierpnia 1957	L.286
LUBAWA	GRUNWALDZKA, ŚW. BARBARY	11A, 13, 2-6	ZESPÓŁ SZPITALA MIEJSKIEGO P.W. Ś.W. JERZEGO (3 BUDYNKI I OGRODZENIE)	A-4258	8 września 2003	SOZ-3584-IZN-5340-163/2003
LUBAWA	JAGIELLOŃSKA	009	DOM	A-1073	3 sierpnia 1968	-
LUBAWA	KILIŃSKIEGO	004	DOM	A-361	1 sierpnia 1957	L.290
LUBAWA	KILIŃSKIEGO	006	DOM	A-359	1 sierpnia 1957	L.289
LUBAWA	KOŚCIELNA	020	DOM	A-382	4 sierpnia 1957	L.294
LUBAWA	KUPNERA	17	KAMIENICA, D. PLEBANIA	A-4589	13 lutego 2012	IZAR.5140.1.18(2).2011. MS
LUBAWA	PIELGRZYMA		KOŚCIÓŁ ODPUSTOWY P.W. NAWIEDZENIA NMP Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1071	3 sierpnia 1968	-
LUBAWA	POD MURAMI	030	DOM	A-381	3 sierpnia 1957	L.291
LUBAWA	POD MURAMI	028	DOM	A-935	21 maja 1968	-
LUBAWA	POMORSKA	009	DOM	A-362	1 sierpnia 1957	L.283
LUBAWA	POMORSKA	025	DOM	A-358	1 sierpnia 1957	L.287
LUBAWA	POMORSKA	021	DOM	A-357	1 sierpnia 1957	L.286
LUBAWA	POMORSKA	011	DOM	A-356	1 sierpnia 1957	L.285
LUBAWA	POMORSKA	007	DOM	A-376	1 sierpnia 1957	L.284
LUBAWA	ZAMKOWA	027	DOM	A-363	1 sierpnia 1957	L.281
LUBAWA	ZAMKOWA	004	DOM	A-379	1 sierpnia 1957	L.282
LUBAWA	ZAMKOWA	014	DOM	A-375	1 sierpnia 1957	
LUBAWA	ZAMKOWA		RUINY ZAMKOWE	A-384	4 sierpnia	L.292

			BISKUPÓW CHEŁMIŃSKICH		1957	
ŁĘGOWO			KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP WRAZ Z WYPOSAŻENIEM	A-2	13 lipca 1949	ARCH.IV-2-11/49
MARKOWO		041	DOM - D.RZĄDCÓWKA	A-4225	4 stycznia 2002	SOZ-39-IZN-5340-191- 2002
MORTEGI			PARK KRAJOBRAZOWY	A-1522	13 stycznia 1984	KL-II-5347/8/84
MORTEGI			PAŁAC	A-2951	23 listopada 1989	KL-5340/461/89
NIPKOWIE			PAŁAC Z PARKIEM	A-1	13 lipca 1949	
OLBRACHTOWO			KOŚCIÓŁ FILIALNY WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-698	16 listopada 1967	
PŁAWTY WIELKIE			PODZIEMNE CZĘŚCI PAŁACYKU, STAREGO DWÓRU, KAPLICY ORAZ PARK	A-77	20 kwietnia 1950	
PŁAWTY WIELKIE			PODZIEMNE CZĘŚCI RUIN KAPLICY	A-710	19 listopada 1967	-
POZORTY			PARK	A-1228	9 lutego 1978	KL.II-5347-6/78
POZORTY			PAŁAC	A-1992	4 maja 1987	KL-5340-175/87
PÓŁWIEŚ			PARK	A-1493	5 grudnia 1983	KL.II-5347-37/83
PRAŃNICA			KOŚCIÓŁ ŚW KATARZYNY WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1070	3 sierpnia 1968	-
RĄBITY			PARK DWORSKI	A-1495	5 grudnia 1983	KL.II-5347-42/83
RĄBITY			DWÓR	A-3911	26 sierpnia 1996	PSOZ-IZN-5340/156/96
ROŻENTAL			KOŚCIÓŁ ŚW WAWRZYŃCA	A-583	20 grudnia 1964	-
ROŻENTAL		101	CHAŁUPA	A-2917	3 listopada 1989	-
ROŻENTAL		086	CHAŁUPA	A-2915	3 listopada 1989	KL-5340/410/89
ROŻENTAL		013	CHAŁUPA	A-2926	3 listopada 1989	KL-5340/408/89
ROŻENTAL			CMENTARZ ORAZ OGRODZENIE WRAZ Z CZTEREMA KAPLICAMI POŁOŻONE PRZY KOŚCIELE PARAFIALNYM P.W. ŚW. WAWRZYŃCA	A-4566	19 kwietnia 2011	IZAR(MS)4101-5(6)/11
RÓŻNOWO		052	DOM PODCIENIOWY	A-716	19 listopada 1967	
RUDNIA			ZAŁOŻENIE PARKOWE (ZMIENIONE DECYZJĄ Z DNIA 17.10.2011)	A-4111	14 maja 1999	POSZ/IZN.5347-80/99

RUDZIENICE			KOŚCIÓŁ NMP KRÓLOWEJ POLSKI	A-3003	25 stycznia 1990	KL-5340/63/90
SAMPLAWA			KOŚCIÓŁ ŚW BARTŁOMIEJA WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1066	2 sierpnia 1968	-
STANOWO			PARK DWORSKI	A-1544	25 kwietnia 1984	KL-II-5347/37/84
SUSZ			UKŁAD URBANISTYCZNY - MIASTO SUSZ LEŻĄCE W OBRĘBIE MURÓW MIEJSKICH WRAZ Z ZABUDOWĄ WIEKÓW PÓŹNIEJSZYCH (XVIII, XIXW.)	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ			POZOSTAŁOŚCI MURÓW OBRONNYCH	A-540	7 marca 1961	
SUSZ			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. ROZALII	A-3499	11 maja 1993	PSOZ.IV/722/93
SUSZ	BAŁTYCKA	001	DOM (UKŁ. URB.)	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	BAŁTYCKA	009	DOM (UKŁ. URB.)	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	BAŁTYCKA	017	DOM (UKŁ. URB.)	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	BAŁTYCKA	010	DOM (UKŁ. URB.)	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	BAŁTYCKA	002	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	BAŁTYCKA	003	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	BAŁTYCKA	004	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	BAŁTYCKA	009	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	BAŁTYCKA	014	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	BAŁTYCKA	015	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	IŁAWSKA	008	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	JEDNOŚCI SŁOWIAŃSKIEJ	027	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	JEDNOŚCI SŁOWIAŃSKIEJ	025	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	KAJKI	007	GAZOWNIA, OBECNIE ROZDZIELNIA GAZU	A-4179	6 czerwca 2000	SOZ.IZN-5340/220/2000
SUSZ	KOPERNIKA		WIEŻA CIŚNIEŃ	A-4147	1 lutego 2000	SOZ.IZN-5340/30/2000
SUSZ	KOŚCIELNA		KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. ANTONIEGO Z WYSTROJEM WNĘTRZA	A-226	22 marca 1957	KL IV-27/57
SUSZ	KOŚCIELNA	002	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77

SUSZ	KOŚCIELNA	001	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	KOŚCIUSZKI	004	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	KRÓTKA	002	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	PIASTOWSKA	013	BUDYNEK MIESZKALNY WRAZ Z OTOCZENIEM OBEJMUJĄCYM DZIAŁKI	A-4422	29 czerwca 2006	IZAR(JD)-4100/5- 26/05/06
SUSZ	PODMURNA	008	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	010	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	012	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	013	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	014	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	019	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	021	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	004	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	005	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	001	DOM	A-169	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	PODMURNA	009	DOM	A-195	24 listopada 1956	L.IV-40/56
SUSZ	PODMURNA	003	DOM	A-916	18 maja 1968	
SUSZ	PODMURNA	016	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	PODMURNA	017	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	PODMURNA	018	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	PRABUCKA	007	BUDYNEK MIESZKALNY WRAZ Z DZIAŁKĄ	A-4424	29 czerwca 2006	IZAR(JD)-4100/5- 24/05/06
SUSZ	SŁOWIAŃSKA	024	BUDYNEK POCZTY WRAZ Z OGRODZENIEM I DZIAŁKĄ NR 103	A-3959	24 lutego 1997	PSOZ/V/406/97
SUSZ	SŁOWIAŃSKA	012	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4426	29 czerwca 2006	IZAR(JD)-4100/5- 29/05/06

SUSZ	STARE MIASTO	006	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	STARE MIASTO	010	DOM	A-1220	3 marca 1977	KL-I-1200/77
SUSZ	STARY MIASTO	001	DOM MIESZKALNY	A-3928	14 października 1996	PSOZ/V/2027/96
SUSZ	SZEWSKA	004	DOM	A-190/T	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	WĄSKA	007	DOM	A-190/T	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	WĄSKA	006	DOM	A-190/T	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	WĄSKA	001	DOM	A-190/T	15 września 1956	L IV-41-56
SUSZ	WĄSKA	005	BRYŁA BUDYNKU MIEJSKO-GMINNEGO OŚRODKA KULTURY, DAWNA BOŻNICA ŻYDOWSKA	A-3962	28 lutego 1997	PSOZ/V/405/97
SZCZEPKOWO			PARK DWORSKI	A-3871	22 lutego 1996	PSOZ.IZN-5347-25/96
SZYMBARK			ZAMEK	A-518	10 lipca 1959	466/59
SZYMBARK			ORANŻERIA Z OTOCZENIEM 50 - 100 M. - NIEISTNIEJE	A-720	22 listopada 1967	
SZYMBARK		001	DOM /W OBRĘBIE ZABUDOWAŃ FOLWARCZNYCH/	A-731	28 listopada 1967	
SZYMBARK		011	LEŚNICZÓWKA	A-2426	1 sierpnia 1988	KL.5340/77/88
SZYMBARK		043	DOM	A-2427	1 sierpnia 1988	KL.5340/76/88
SZYMBARK			MŁYN	A-2428	1 sierpnia 1988	KL.5340/78/88
SZYMBARK			STELMACHÓWKA	A-2446	1 września 1988	-
SZYMBARK			OGRODZENIE ZESPOŁU ZAMKOWO-FOLWARCZNEGO	A-3042	20 kwietnia 1990	KL-5340/194/90
SZYMBARK			RYBACZÓWKA	A-3052	20 czerwca 1990	KL-5340/195/90
SZYMBARK			POCZTA, OB. PRZEDSZKOLE	A-3051	20 czerwca 1990	KL-5340/196/90
SZYMBARK			ZAŁOŻENIE PARKOWO - KRAJOBRAZOWE	A-3865	27 grudnia 1995	PSOZ-IZN-5347-179/95
SZYMBARK			ZESPÓŁ FOLWARCZNY	A-4100	8 lutego 1999	SOZ-IZN-5340/23/99
TARPNO			PARK	A-1225	9 lutego 1978	KL.II-5347-3/78
TARPNO		003	DWÓR	A-3415	6 listopada 1992	PSOZ-IZN-5340/224/92
TRUPEL			GROBOWIEC NA	A-1492	10	KL-I-2748/83

			CMENTARZU		listopada 1983	
TRUPEL			CMENTARZ EWANGELICKI	A-3367	29 maja 1992	
TUSZEWO	OKOLICE GOSPODARST WA NR 94		RUINY DAWNEJ KAPLICY GROBOWEJ	A-4472	7 sierpnia 2007	IZAR(JD)-4100/5-41/07
ULNOWO		009	DOM	A-721	22 listopada 1967	
WIŚNIÓWEK			BUDYNEK MIESZKALNY - DWÓR	A-2129	24 sierpnia 1987	KL-I-534/17/88
ZALEWO	KOŚCIELNA	004	PLEBANIA I BUDYNEK GOSPODARCZY	A-4553	22 listopada 2010	IZAR(DM)-4101/5- 120/09/10
ZALEWO			KOŚCIÓŁ ŚW JANA EWANGELISTY Z FRAGMENTAMI POLICHROMII	A-214	14 marca 1957	L.KL IV/31/57
ZALEWO			MURY OBRONNE	A-516	1 lipca 1959	483/1959
ZALEWO			ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE STAREGO MIASTA W GRANICACH 50-100M. OD ZEW. LINI PRZEBIEGU D. MURÓW MIEJSKICH	A-515	1 lipca 1959	NR 482/1959
ZALEWO			BASZTA Z OTOCZENIAM 50- 100M.	A-1091	15 sierpnia 1968	-
ZALEWO	JESIONOWA		WIEŻA CISNIENÍ	A-3356	11 maja 1992	PSOZ-IZN.5340/148/92
ZALEWO	SIENKIEWICZA		CMENTARZ ŻYDOWSKI	A-3265	9 stycznia 1992	PSOZ-IZN-5347-5/92
ZALEWO	SZKOLNA	002	BUDYNEK ZESPOŁU SZKÓŁ Z OTOCZENIEM	A-4325	15 marca 2005	WUOZ9AP0-4100/6- 63/05
ZALEWO	ŚLUSARSKA	009	DOM	A-567/O	1 lipca 1959	NR 482/1959
ZĄBROWO			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-722	22 listopada 1967	-
ZŁOTOWO		014	CHAŁUPA	A-942	7 czerwca 1968	-
ZŁOTOWO			KOŚCIÓŁ ŚW BARBARY WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1062	1 sierpnia 1968	-